

RYAN HOLIDAY
UČINI PRAVU STVAR, UPRAVO SADA

Nakladnik:

Koncept izdavaštvo j.d.o.o.,
Borongaj aerodrom 12, Zagreb

Za nakladnika:

Daniel Đurđevac

Urednik:

Branko Matijašević

Lektura:

Martina Polenus

Korektura:

Mirna Pucelj

Grafičko oblikovanje:

Blid

Dizajn korica:

Studio 2M

Tisak:

Og grafika d.o.o., Jatrebarsko, veljača 2025.

Right Thing, Right Now

Copyright © 2024 by Ryan Holiday

All rights reserved including the right of reproduction in whole or in part in any form.

This edition published by arrangement with Portfolio, an imprint of Penguin Publishing Group,
a division of Penguin Random House LLC.

Copyright © za hrvatsko izdanje: Koncept izdavaštvo 2025.

Sva prava pridržana. Nijedan dio ove knjige ne smije biti objavljen ili pretnisnut bez prethodne suglasnosti nakladnika i vlasnika autorskih prava.

ISBN 978-953-8326-85-1

Cip zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001257814.

RYAN HOLIDAY

UČINI
PRAVU STVAR,
UPRAVO SADA

DOBRE VRIJEDNOSTI.
DOBAR KARAKTER.
DOBRA DJELA.

S engleskoga prevela
Sanja Ščibajlo

KONCEPT
IZDAVAŠTVO

*Nanošenje nepravde jedna je vrsta bogohuljenja.
Priroda je stvorila razumna bića da se jedna drugima
nađu na usluzi: da jedni drugima pomažu, kao što
i zaslužuju, a ne da si međusobno štete.
Usprotiviti se volji Prirode znači huliti protiv tog
najstarijeg od svih božanstava.*

MARKO AURELIJE

SADRŽAJ

Četiri vrline.....	xi
Uvod.....	xvii

PRVI DIO: JA (OSOBNOST)

Stati pred kraljeve.....	3
Održite obećanje.....	23
Govorite istinu.....	27
Preuzmite odgovornost.....	32
Budite sami sebi sudac.....	37
Budite dobri, a ne veliki.....	42
Budite otvoreni.....	47
Budite pristojni, iskreni i poštteni.....	52
Obavljajte svoj posao.....	57
Neka vam ruke ostanu čiste.....	64
Integritet je sve.....	70
Spoznajte svoj potencijal.....	75
Budite odani.....	80
Odaberite pratiti Sjevernjaču.....	87
Kako treba, i to odmah.....	92

DRUGI DIO: MI (DRUŠTVENO-POLITIČKI)

Iz svojih ruku, na umoru, vama predajemo baklju	97
Samo trebate biti ljubazni.....	117
Pogledajte malo kako živi druga polovica.....	121
Morate pomoći.....	127
Počnite od malih stvari.....	134
Stvorite saveze.....	139
Postanite moćni.....	146
Prakticirajte pragmatičnost	153
Usavršite sposobnosti	160
Uvijek pružajte sve od sebe, i davajte, davajte, davajte.....	167
Uspostavite svoje trenersko stablo	172
Zaštitite slabijeg od sebe	177
Podignite prašinu zbog ispravnog cilja.....	182
Neprestano se vraćajte.....	188
Nešto veće od nas samih.....	194

TREĆI DIO: SVE (U JEDNOME)

Toliko voljeti svijet... ..	199
Popnite se na Drugu planinu	225
Nemojte tražiti priznanje.....	229
Pružite im nadu.....	234
Budite anđeo.....	239
Oprostite.....	244
Iskupite se i nadoknadite	249
Velika jednina	254
Proširite Krug	259
U svakome pronađite nešto dobro.....	265
Budite odani do kraja.....	271
Ljubav pobjeđuje.....	276
Prosljeđujte štafetu dobrote.....	282
Pogovor	287
Što još pročitati?	302
Zahvale.....	303

Četiri vrline

Prošlo je već mnogo vremena otkako se Herkul našao na raskrižju.

Na osamljenom križanju u brdima Grčke, u sjeni čvornatih borova, veliki se junak iz grčkih mitova prvi put sastao sa svojom sudbinom.

Gdje se to točno dogodilo ili kada, nitko ne zna. O tom trenutku čitamo u Sokratovim pripovijestima. Promatramo ga ovjekovječenog u najljepšim umjetničkim djelima renesanse. Njegovu novoprobudenu snagu, njegove mišiće koji se napinju i njegovu mučnu dvojbu čujemo u klasičnoj Bachovoj kantati. Da je bilo po volji Johna Adamsa, prizor Herkula na raskrižju postao bi trajnom uspomenom na službenom pečatu novoosnovanih Sjedinjenih Američkih Država.

Jer ondje, prije no što je postao slavan za sve vijeke vjekova, prije no što se upustio u izvršavanje svojih dvanaest zadataka, prije no što je promijenio svijet, Herkul se suočio s krizom koja će mu zauvijek promijeniti život, krizom stvarnom koliko je stvarna i svaka s kojom smo se sami suočili.

Kamo se zaputio? Kamo je pokušavao stići? To je poanta. Sam, nepoznat, nesiguran, Herkul, kao i mnogi među nama, nije znao odgovor na ta pitanja.

Na mjestu na kojem se cesta račvala ležala je prelijepa boginja koja mu je ponudila svako iskušenje koje je mogao

zamisliti. Predivno odjevena, ponudila mu je lagodan život. Zaklela se da nikada neće morati osjetiti želju za ičime, nesreću, strah ili bol. Kreni sa mnom, rekla je, i svaka će ti želja biti ispunjena.

Na drugoj stazi stajala je boginja nešto strožeg izgleda, odjevena u čistu bijelu halju. Ona ga je pozvala malo tiše. Nije obećala ništa, osim nagrada koje proistječu iz napornog rada. Bit će to dugo putovanje, rekla je. Trebat će se žrtvovati. Bit će i zastrašujućih trenutaka. No bit će to putovanje dostojno jednog boga, put njegovih predaka. Načinit će od njega muškarca kakav bi trebao biti.

Je li to bila stvarnost? Je li se doista dogodilo?

Ako je samo legenda, je li to važno?

Jest, jer to je priča o nama.

O našoj dilemi. O našim vlastitim raskrižjima.

Herkul je trebao odabrati između poroka i vrline, lakog puta i onog teškog, dobro utabane staze i puta kojim malotko kroči. Isto vrijedi za nas.

Oklijevajući samo na trenutak, Herkul je odabrao put koji će ga promijeniti iz temelja.

Odabrao je vrlinu.

»Vrlina« vam se možda čini staromodnom kategorijom. Zapravo, vrlina — *arete* — prevodi se kao nešto vrlo jednostavno i sasvim bezvremeno: izvrsnost. Moralna. Fizička. Psihička.

U drevnom svijetu vrlina se svodila na četiri ključne sastavnice.

Hrabrost.

Uzdržljivost.

Pravednost.

Mudrost.

»Kameni temeljci dobrote«, tako ih je nazvao rimski car i filozof Marko Aurelije. Za mnoge druge one su poznate kao »kardinalne vrline«, četiri gotovo univerzalna ideala koje je usvojilo kršćanstvo i većina zapadnjačke filozofije, no koji se jednako cijene i u budizmu, hinduizmu te u gotovo svakoj drugoj filozofiji kojoj se možete domisliti. Zovu se »kardinalnima«, istaknuo je C. S. Lewis¹, ne zato što su ih osmislili crkveni autoriteti, već zato što potječu od latinske riječi *cardo* ili stožer, šarka.

To su *uporišne* sastavnice. Dijelovi su to na kojima se drže vrata koja se otvaraju prema dobrom životu.

One su i tema ove knjige, i cijele serije čiji je ova knjiga jedan dio.

Četiri knjige². Četiri vrline.

I samo jedan cilj: pomoći vam odabrati...

Hrabrost, srčanost, izdržljivost, snagu, čast,
požrtvovnost...

Uzdržljivost, samokontrolu, umjerenost, smirenost,
uravnoteženost...

Pravednost, poštenje, uslužnost, prijateljstvo, dobrotu,
ljubaznost...

Mudrost, znanje, obrazovanost, istinoljubivost,
razmišljanje o samome sebi i svojim postupcima,
mir...

---

¹ Sjevernoirski književnik, jezikoslovac i sveučilišni profesor (1898. — 1963.), doktor filologije i filozofije koji je kao sveučilišni profesor svojim predavanjima, spisima i radijskim emisijama te posebnim karakternim osobinama, dubinom, radikalnošću i suptilnim humorom stekao mnoge sljedbenike. Napisao je sedam knjiga iz serije »Narnijske kronike« u kojima tematizira kršćansku filozofiju, a u nekim drugim svojim djelima raspravlja o univerzalnim vrijednostima i naravnom zakonu. (*Nap. prev.*)

² Ovo je treća po redu knjiga. (Napomena autora)

Te su vrline ključne za dobar život, za častan život, za život ispunjen veličinom, *izvršnošću* u svakom smislu. To su karakterne osobine koje je John Steinbeck savršeno opisao kao »ugodne i poželjne za osobu koja ih posjeduje i zbog kojih čini djela kojima se može ponositi i zbog kojih može biti zadovoljna«. No ta osoba moramo biti svi mi. Riječ *virtus*, vrlina, u starom Rimu nije bila imenica ženskog roda. Vrlina nije bila ni ženskog roda ni muškog, ona je jednostavno *postojala*.

A postoji i danas. Nema veze jeste li muško ili žensko. Nema veze jeste li fizički snažni ili ste bolno stidljivi, jeste li genijalna osoba ili osoba prosječne inteligencije. Vrlina je univerzalna kategorija. Imperativ je uvijek univerzalan.

Vrline su međuovisne i nerazdvojive, pa ipak svaka se razlikuje od ostalih. Poduzimanje ispravnog poteza gotovo uvijek zahtijeva hrabrost, baš kao što je nemoguće biti umjeren ako ne znaš što vrijedi odabrati. Kakva korist od hrabrosti ako se ne koristi za provođenje pravde? Čemu služi mudrost, ako nas ne učini skromnijima?

Sjever, jug, istok, zapad — četiri su vrline neka vrsta kompasa (ne nazivaju se četiri glavna položaja igle u kompasu »kardinalnim« smjerovima bez razloga). Te su vrline naši vodiči. One nam pokazuju gdje smo i što je istina.

Aristotel je vrlinu opisao kao neku vrstu vještine, umijeće kojem treba težiti i nešto što treba usavršavati baš kao što se osoba nastoji usavršiti u profesiji kojom se bavi ili u nekoj aktivnosti. »Graditelji postajemo gradeći, harfisti postajemo svirajući harfu«, pisao je. »Zato slično tomu pravedni postajemo provodeći pravedne čine, umjereni provodeći umjerene poteze, hrabri upuštajući se u hrabre podvige.«

Vrlina je nešto što provodimo.

Ona je stvar našeg odabira.

Ne jednokratnog, jer Herkul se na raskrižju nije našao samo jednom. Odabir pravog puta svakodnevni je izazov,

izazov s kojim se ne suočimo samo jednom, nego je to izazov koji je stalno pred nama, uvijek nov. Hoćemo li biti sebični ili nesebični? Hrabri ili prestrašeni? Snažni ili slabi? Mudri ili glupi? Hoćemo li razvijati dobru naviku ili se predati lošoj? Hoćemo li biti hrabri ili kukavica? Uživati u blaženom neznanju ili izazovu koji predstavlja neka nova ideja?

Hoćemo li ostati isti... ili ćemo se razviti i napredovati?

Hoćemo li krenuti lakim putem ili onim pravim?

Uvod

Pravednost, ta najljepša od svih vrlina, zbog koje čovjek koji je posjeduje zaslužuje da ga se naziva dobrim.

– CICERON

Dokaz tomu da je pravednost najvažnija od svih vrlina postaje očit onda kada pravednost izostane. Nevjerojatno je koliko odsustvo pravednosti bude u oči: prisutnost nepravednosti odmah istakne svaku vrlinu — hrabrost, disciplinu, mudrost — svaku vještinu, svako postignuće, i učini je bezvrijednom... ili još gore od toga.

Hrabro nastojimo činiti zlo? Briljantna smo i pametna osoba koja u sebi nema ni trunčice morala? Toliko smo samodisciplinirani, da to već graniči s posvemašnjom sebičnošću? Postoji mišljenje koje kaže da kada bismo se svi uvijek ponašali u skladu s načelima pravednosti, ne bismo toliko trebali hrabrost. Iako razboritost ublažava potrebu da neprestano iskazujemo hrabrost te iako, odajući se nekim užicima, manje izražavamo svoju potrebu da neprestano imamo kontrolu nad svojim postupcima i ponašanjem, filozofi će iz davnina reći kako ne postoji ni jedna vrlina čije bi postojanje nadoknadilo i umanjilo potrebu postojanja pravednosti.

Pravednost jednostavno mora postojati.

U tome je cijela poanta.

Svake vrline. Svakog djelovanja. Samog smisla našeg života.

Ništa nije kako treba biti ako ne činimo ono što je ispravno.

To vjerojatno govori nešto i o svijetu u kojem danas živimo, jer kada ljudi čuju riječ »pravda«, ne pomisle najprije na poštenje ili potrebu da se bude pošten, već na pravni sustav. Na pamet im padnu odvjetnici. Pomisle na političare. Zanima nas što je ispravno u pravnom smislu, borimo se za svoja »prava«, mnogo više nego da se borimo za ono što je *jednostavno ispravno*. Možda je pregrubo okarakterizirati takvo ponašanje kao bespogovorno nametanje suvremenih vrijednosti, no teško je na to gledati kao na išta drugo.

»Pravda je mnogo više od onoga što je predmet rasprave na sudovima«, podsjećao je C. S. Lewis svoje slušatelje u nizu poznatih predavanja. »Pravda je stari naziv za sve ono što bismo sada trebali nazivati »poštenjem«; ona uključuje iskrenost, davanje i uzimanje, istinoljubivost, održavanje obećanja i sve vidove te strane ljudskog života.«

Vrlo jednostavne ideje, no ipak danas vrlo rijetke.

Moramo razumjeti da pravda nije nešto što je stvar odnosa između građanina i države u kojoj živi. Zaboravite na zakone i njihovo provođenje; što *vi* činite? *Stare decisis*³? Pravda nam zuri u lice. Ponašamo li se i djelujemo li u skladu s njome? Ne samo pri velikim odlukama pri kojima je sva odgovornost na nama, već i u svakodnevnim situacijama — u načinu na koji se ponašamo prema neznancu ili strancu, u načinu na koji vodimo svoju tvrtku, u ozbiljnosti kojom preuzimamo svoje

³ Lat. »držati se odlučena«; izraz koji se rabi u angloameričkom pravu, odnosno u zemljama tradicije običajnog prava, kako bi se izrazilo načelo vezanosti suda za prethodne sudske odluke (presedane — slučajeve koji služe kao primjer ili opravdanje za kasnije slučajeve; odluka, rješenje administrativnog organa vlasti koji se uzima kao uzorak, obrazac u rješavanju analognih slučajeva). (*Nap. prev.*)

obveze, u načinu na koji obavljamo svoj posao, u učinku koji imamo na svijet u kojem živimo.

Naravno, svi obožavamo raspravljati o pravdi. *Što je to pravda? Prema kome smo obvezni biti pravedni?* Još odmalena ništa nam nije draže no raspravljati o tome je li se netko ponio pošteno ili ne, je li netko nekoga »prešao« ili »zaribao« ili nije, je li nam dopušteno postupiti na određeni način. Volimo se baviti hipotetskim nezgodnim i uznemirujućim situacijama, do u beskraj ćemo raspravljati o »skliskim« iznimkama od pravila, o moralnim posljedicama koje dokazuju da nitko nije savršen.

Suvremena filozofija luta po labirintu složenih dilema kao što su takozvani »Problem kolica⁴« ili raspravlja o tome postoji li uopće slobodna volja. Povjesničari raspravljaju o ispravnosti i pogrešnosti vojnih, političkih i poslovnih odluka koje su oblikovale naš svijet, tako što najprije malo uživaju u njihovoj dvoznačnosti, a onda se odjednom posvete donošenju crno-bijelih stavova o tome području koje se sastoji od stotina nijansi sive.

Kao da su te moralne odluke jasne i lake za donijeti, ili kao da su jednokratna pojava, a ne stalna i sveprisutna. Kao da smo mi ti koji postavljamo ta pitanja, a ne kao da je život taj koji traži odgovor na njih.

U međuvremenu, sve otkada ujutro otvorimo oči, baš svi donesemo na tucete etičkih i moralnih odluka koje su sve samo ne beznačajne i kojima obično ne posvetimo ni desetinu pozornosti koju bismo im trebali davati. Dok razmišljamo o tome što da učinimo u nekoj zapravo nevažnoj situaciji, u svakom trenutku postoji *bezbroj* mogućnosti da se s tim idejama

---

⁴ Niz misaonih eksperimenata iz etike, psihologije i umjetne inteligencije koji uključuju stilizirane etičke dileme o tome treba li žrtvovati jednu osobu kako bi se spasio veći broj osoba; odnosi se na zamišljenu situaciju u kojoj promatrač može spasiti pet osoba koje su u opasnosti da ih pregaze kolica tako što će skrenuti kolica da nasmrtno pregaze samo jednu osobu. (*Nap. prev.*)

pozabavimo na stvarni način, u stvarnom životu. Naravno, radije ćemo o pravdi razmišljati kao o nekoj apstraktnoj kategoriji, kako ne bismo morali djelovati u skladu s njom, na koliko god možda nesavršen način.

Dok ne prestanemo raspravljati o pravdi, ne možemo se početi ponašati u skladu s njome. Nastavljamo raspravljati o njoj, kako ne bismo morali početi djelovati u skladu s njom.

PRAVDA KAO NAČIN ŽIVOTA

Ranije u knjigama iz ove serije koja istražuje stoičke vrline hrabrost smo definirali kao preuzimanje odgovornosti za svoje postupke i samodisciplinu kao način s pomoću kojeg to činimo. Pravdu možemo definirati kao *ostanak na liniji* – moramo znati za što se zalažemo i uvijek se držati toga, kako je to volio reći veliki general James Mattis⁵. To znači znati gdje se nalazi linija razgraničenja između dobra i zla, ispravnog i pogrešnog, etičnog i neetičnog, poštenog i nepoštenog, i ostati na pravoj strani te linije.

Znati što ćete učiniti.

Znati što nećete.

Znati što *morate* učiniti.

Znati kako to učiniti.

Znati za koga to činite.

Znati čega ste se spremni odreći za tu osobu.

Postoji li u svemu tome nekakav relativitet? Podrazumijeva li ponekad kompromise? Naravno da da, no ipak

⁵ Bivši ministar obrane SAD-a od siječnja 2017. do prosinca 2018. U administraciji predsjednika Donalda Trumpa. Umirovljeni je general Marinskog zbora SAD-a, služio je u Zaljevskom ratu, ratu u Afganistanu i ratu u Iraku, poznat je po svom izravnom i grubom načinu ophođenja, opsežnom poznavanju vojne strategije; nadijevali su mu nadimke kao što su »Monah ratnik« i »Ludi Pas«, a poznat je i po svojim citatima, uključujući: »Budite pristojni, budite profesionalac, no imajte spreman plan kako ubiti svakoga koga upoznate.« (*Nap. prev.*)

u praksi, u svim dobima i kulturama, pronalazimo utješnu količinu bezvremenosti i univerzalnosti — upečatljivu razinu slaganja oko toga što je to *ispravan* potez, *ispravno* ponašanje. Uvidjet ćete da su junaci u ovoj knjizi, unatoč svim svojim razlikama — spolnim i društvenim, bez obzira na to potječu li iz mirnodopskih ili ratnih vremena, jesu li bili moćni ili su potjecali s društvenih margina, jesu li bili predsjednici ili potlačeni, aktivisti ili abolicionisti, diplomati ili liječnici — bili nevjerojatno složni po pitanju savjesti i časti. Doista, ukusi ljudi o ovome ili onome tijekom stoljeća neprestano su se mijenjali, no jedno ostaje isto: uvijek se divimo osobi koja održi svoju riječ. Mrzimo lažljivce i varalice. Hvalimo one koji se žrtvuju za veće, zajedničko dobro, preziremo one koji se bogate i stječu slavu na tuđi račun.

Nitko se ne divi sebičnjacima. Na kraju priče, uvijek preziremo zlo, pohlepu, neosjetljivost na tuđu nesreću i nemarnost prema bližnjemu svome.

Psiholozi imaju razloga vjerovati da čak i mala djeca mogu osjetiti i razumjeti te koncepte, što su dodatni dokazi tvrdnji da smo od najranijih svojih dana »gladni i žedni pravednosti«.

»Ispravan potez« komplicirano je poduzeti... no ujedno je i krajnje jednostavno.

Sve se filozofske i religiozne tradicije — od Konfucija do kršćanstva, od Platona preko Hobbesa do Kanta — vrte oko neke inačice jednog te istog »zlatnog pravila«. U prvom stoljeću pr. Kr. Hillela, židovskog starješinu, jedan je skeptik upitao bi li mogao sažeti cijelu Toru stojeći na jednoj nozi. Zapravo, starješini je uspjelo izvesti to s pomoću samo deset riječi. »Voli bližnjega svoga kao sebe samog«, rekao je Hillel čovjeku. »Sve ostalo su komentari.«

Marite za drugoga.

Ponašajte se prema njemu kao što biste voljeli da se on ponaša prema vama.

Ne samo kada vam je to prikladno, praktično ili dok vas promatra netko tko će vas zbog takvog ponašanja pohvaliti, nego i kada to nije slučaj — osobito tada.

Čak i kada vam na takvo vaše ponašanje ne uzvrate na isti način. Čak i kada vas takvo ponašanje košta.

»Riječi koje opisuju neku istinu jednostavne su, pojam pravde ne treba objašnjavati istančanim izrazima, jer svi vrlo dobro znaju što pravda jest i što je pravedno postupanje«, rekao je starogrčki dramatičar Euripid, »no s riječima koje opisuju nepravdu, jer su same po sebi pokvarene i izvitoperene, treba postupati pametno.« Pravdu prepoznate kada je vidite na djelu — ili, na dubljoj, nagonskoj razini, osjetite je, posebno kada nije prisutna ili kada naiđete na nepravdu.

Dječak po imenu Hyman Rickover došao je u Ameriku 1906., njegova je obitelj pobjegla pred pogromima Židova iz Rusije. Probijao se i napredovao obrazujući se na američkoj Mornaričkoj akademiji, gdje se isticao zbog svojih klasičnih vrlina. U svojoj dugoj karijeri koja se protezala kroz mandate čak trinaest predsjednika — od Woodrowa Wilsona do Ronalda Reagana — Rickover je potihom postao jedan od najmoćnijih muškaraca na svijetu koji je prvi predstavio ideje o brodovima i podmornicama na nuklearni pogon, na kraju predvodeći programima odgovornima za milijarde dolara vrijednu mašineriju, desetke tisuća vojnika i radnika, zajedno s oružjem velikog razornog potencijala. Tijekom šest desetljeća i za vrijeme globalnih ratova u kojima je prijetnja apokaliptičnim nuklearnim sukobom neprestano bila prisutna, kada bi već i samo jedan incident na nuklearnom postrojenju ili brodu na nuklearni pogon mogao rezultirati razornim posljedicama, Rickover je stekao utjecaj nad naraštajem najboljih i najbistrijih časnika na svijetu.

Rickover je tim budućim vođama ponekad govorio da bi se osoba trebala ponašati kao da na njezinim plećima leži sudbina cijelog svijeta — parafrazirajući time, zapravo, Konfucija — a to je bilo nešto što gotovo da je u pojedinim

trenucima njegove karijere zapravo i bilo istina. No Rickover je istovremeno bio i samo obično ljudsko biće, osoba sa svojim temperamentom, čovjek koji ima svoje kolege i podređene, zaručnicu, sina, roditelje, susjede, račune koje treba platiti, promet kroz koji se mora probijati. Ono čime se vodio, ono o čemu je oduvijek iznova pripovijedao u svojim govorima i priopćenjima, bila je važnost te ideje spoznaje dobra i zla, ispravnog i pogrešnog, osjećaj dužnosti i časti koji će osobu voditi kroz bezbrojne dvojbe u kojima će se naći i pri odlukama koje će morati donijeti. »Život nije beznačajan za čovjeka koji neke radnje smatra pogrešnima jednostavno zato što one doista jesu pogrešne, bez obzira na to krši li njihovim poduzimanjem neki zakon ili ne«, rekao je jednom. »Takva vrsta moralnog kodeksa osobi pruža fokus, temelj u skladu s kojim će se ponašati.«

Upravo o toj vrsti kodeksa govori ova knjiga. Ovdje se nećemo baviti složenim pravnim sustavom, pravilima, zakonima ili dosjetljivim primjedbama. Nećemo istraživati biološke ili metafizičke korijene ispravnog i pogrešnog. Dok razmatramo osnovne moralne dileme u kojima se čovjek može naći za svog života, bavit ćemo se načinom na koji ih rješavamo — kao što i mora čovjek koji se s njima susretne — i nećemo vas ugnjaviti beznadnim apstrakcijama. Ovdje nećemo iznositi veličanstvene pravne teorije, nećemo obećavati raj niti ćemo prijetiti paklom. Cilj ove knjige mnogo je jednostavniji, mnogo praktičniji — slijediti tradiciju drevnih koji su pravdu i pravedno ponašanje doživljavali kao naviku ili vještinu, način života.

Jer, to je ono što bi pravda trebala biti — ne imenica, već glagol.

Nešto što provodimo, a ne nešto što imamo.

Oblik ljudske izvrsnosti.

Izricanje svrhe.

Niz poteza.

U svijetu u kojem postoji toliko neizvjesnosti, u svijetu u kojem je mnogošto izvan svake kontrole, gdje zlo doista postoji i redovito prolazi nekažnjeno, predano ispravnom življenju utočište je u oluji, svjetionik u tami.

To je ono čemu stremimo, povoditi se za pravdom kao za iglom na kompasu koja pokazuje sjever, kao za zvijezdom Sjevernjačom, i dopustiti joj da nas vodi i usmjerava, u dobrim vremenima i onim lošim. Kao što su se u skladu s pravdom kretali Harry S. Truman i Gandhi, Marko Aurelije i Martin Luther King mlađi, Emmeline Pankhurst i Sojourner Truth, Buddha i Isus Krist.

Kada je admiral Rickover na kraju telefonskog razgovora tresnuo slušalicom ili sastanak priveo kraju, nije do u tančine objašnjavao svoja očekivanja niti je davao točne upute o tome na koji način želi da se nešto obavi. Umjesto toga, svoje je podređene ostavio s nečim što je ujedno na mnogo višoj razini, a ipak i jasno razumljivo do bola:

»Napravite kako treba!«

Zato ovaj uvod možemo završiti istom naredbom:

Učinite kako treba.

Učinite to bez odlaganja.

Za sebe.

Za druge.

Za svijet.

A na sljedećim ćemo stranicama raspravljati o tome kako to izvesti.

PRVI DIO

JA

(OSOBNNO)

Vrlina osobe ne mjeri se njezinim izuzetnim postignućima nego svakodnevnim ponašanjem.

– BLAISE PASCAL

Pravedno se ponašati ne počinjemo u nekoj iznimnoj situaciji. Pravedni moramo biti već kod kuće. Pravednost svoje izvorište ima u vama. Pravednost se temelji na odluci o tome tko ćete biti kao osoba. Hoćete li se pridržavati staromodnih vrijednosti osobnog integriteta, iskrenosti, časti, dostojanstva, poštenja. Kako izgleda ponašanje u kojem se ogledaju ti ideali: učinite ono što ste obećali učiniti. Držite do svoje riječi. Svoj posao obavljajte kako treba. Dobro se ponašajte prema ljudima. Stoici su govorili da je u životu najvažnije usredotočiti se na ono nad čime imate kontrolu. Svijetom možda vlada nepravda, nepoštenje i okrutnost, no svatko od nas ima moć biti iznimkom od tog pravila. Svatko od nas ima moć biti čestita, moralna, dostojanstvena osoba. Kakvi god zakoni vladali u svijetu u kojem se krećemo, u

kojoj god kulturi živjeli, uvijek možemo odabrati držati se svog kodeksa ponašanja — odlučnog nastojanja na pravednosti. Neki će možda reći da je to previše ograničavajuće, prestrogo. No istina je upravo suprotna: naš nam kodeks ponašanja pruža slobodu, našem životu pruža značenje i pozitivno utječe na zajednicu u kojoj živimo. To evanđelje ne propovijedamo riječima, nego svojim djelima — znajući da je svaki čin dobra svjetionik u mraku, da je svaki ispravan potez tvrdnja koju će čuti naši vršnjaci, naša djeca, naši budući naraštaji.

Stati pred kraljeve⁶...

Bio je to možda najneizvjesniji trenutak u povijesti svijeta. Voljeni predsjednik ležao je na odru. Rat je bjesnio na dvije bojišnice. U Europi, ubijanje se nastavilo, a logori smrti hranili su svoje užasne pećnice i plinske komore. Na Pacifiku dugotrajna kampanja za zauzimanje jednog otoka za drugim bila je u punom jeku, svakim danom čineći sve bližom invaziju koja će nadmašiti čak i iskrcavanje u Normandiji.

Jezovito doba prijetnje nuklearnom silom — još uvijek obavijenom velom tajne — tek je počelo. Priznavanje svih zločina počinjenih na rasnoj osnovi i ispričavanje zbog njih, odgađano stotinama godina, nije se više moglo izbjeći. Olujni oblaci Hladnog rata između velikih pobjedničkih sila zloslutno su se nakupljali na obzoru.

I ondje, dok su milijuni ljudskih života visjeli nad ponorom, ne znajući hoće li se survati u provaliju ili ostati na čvrstom tlu, u tim nesigurnim, problematičnim vremenima, jedan se čovjek trebao pokazati doraslim trenutku. Koga su poslali bogovi? Što je sudbina namijenila tim vremenima teškog iskušenja?

Jednog farmera iz gradića u Missouriiju. Niskog muškarca na čijem su nosu ležale naočale tako debelih stakala, da su

---

⁶ Odnosi se na stih iz Biblije, Poslovice 22:29: »Jesi li ti opazio nekog vještog u onome što čini? On će se moći pojaviti pred kraljem, umjesto da ostane među mračnim ljudima.« (*Nap. prev.*)

mu se oči doimale izbuljenima. Propalog vlasnika dućana s odjećom koji ni fakultet nije završio. Bivšeg senatora jedne od najkorumpiranijih država u SAD-u, koji je u politiku ušao nakon što je podbacio gotovo u svemu čime se prethodno bavio. Potpredsjednika kojeg sada pokojni Franklin Roosevelt jedva da je uputio u predsjedničke dužnosti.

Trenutak je stavio na kušnju čovjeka: Harryja S. Trumana.

Šok zbog tih okolnosti ubrzo se prometnuo u strah pred neizvjesnom budućnošću, ne samo u državljana SAD-a i vojnika izvan zemlje, nego i u samog Trumana. »Ne znam jeste li se ikada osjećali kao da se na vas upravo sručio cijeli stog sijena«, reći će novinarima Rooseveltov nasljednik, »no kada su mi rekli što se jučer dogodilo, osjećao sam se kao da se na mene sručio i Mjesec, i sve zvijezde, a bome i svi planeti.« A kada je Truman upitao može li učiniti išta za bivšu prvu damu, Rooseveltova uciviljena udovica tužno je odmahнула glavom i upitala: »Postoji li išta što mi možemo učiniti za *vas*? Jer vi ste taj koji se sada našao u problemima.«

No nisu baš svi očajavali. »O, ja sam se osjećao dobro«, prisjetio se tih dana jedan od najmoćnijih i najiskusnijih ljudi u Washingtonu, »jer ja sam njega *poznavao*. Znao sam kakav je čovjek.« Doista, ljudi koji su stvarno poznavali Trumana uopće nisu bili zabrinuti jer, kao što je rekao jedan predradnik sa željeznice koji je budućeg predsjednika bio upoznao dok je kao dječak pomagao svojoj majci s trideset i pet dolara mjesečno, Truman je bio »poštenjačina i pravednik skroz na skroz«.

I tako je započelo nešto što bismo mogli nazvati nevjerovatnim eksperimentom, u kojem naoko sasvim obična osoba ne samo što je završila pod svjetlom reflektora, nego se i našla na položaju koji je sa sobom donosio gotovo nadljudsku odgovornost. Može li jedan takav sasvim prosječan čovjek uspjeti u izvršavanju tako monumentalnog zadatka? Može li ne samo

svoj karakter očuvati netaknutim, nego i dokazati da je upravo takav karakter iznimno važan u ovom našem ludom, suvremenom svijetu?

Što se Harryja Trumana ticalo, odgovor je glasio: da. Apsolutno da.

No taj eksperiment nije započeo u Washingtonu. Niti se u njega upustilo 1945. godine. Počeo je mnogo prije, s jednostavnim proučavanjem vrlina, i s primjerom u obliku čovjeka o kojem smo već govorili u knjigama iz serije o vrlinama. »On se zapravo zvao Marko Aurelije Antonije«, reći će kasnije Truman, »i on je bio jedan od najvećih.« Ne znamo tko je Trumana upoznao s Markom, no znamo s čime je Marko upoznao Trumana. »Ono što je napisao u svojim *Meditacijama*«, objasnio je Truman svjetonazor koji je posudio od dotičnog rimskog cara, »bilo je da su četiri najveće vrline umjerenost, mudrost, pravednost i moralna čvrstoća te da ako čovjek uspije izgraditi to u sebi, one su sve što mu je potrebno za sretan i uspješan život.«

Truman je vjerojatno s pomoću te filozofije i poduka koje su mu pružali njegovi roditelji izgradio neku vrstu osobnog kodeksa ponašanja. Kodeksa kojeg se tvrdokorno pridržavao, kako u trenucima pobjeda tako i u trenucima poraza. »Ako nije ispravno, nemoj to učiniti«, podvukao je Truman te riječi u svom ofucanom primjerku *Meditacija*, »ako nije istinito, nemoj to izgovoriti... Najprije, ne poduzimaj ništa o čemu nisi dobro promislio ili što je nesvrhovito. Zatim, pobrini se za to da tvoja djela služe boljitku društva.«

Truman je bio točan i pedantan. Bio je pošten i iskren. Radio je marljivo. Nije varao svoju suprugu. Plaćao je porez. Klonio se pozornosti javnosti, razmetljivosti i hvalisanja. Bio je pristojan i uglađen. Držao je svoju riječ. Pomagao je svojim susjedima. Svoj je teret nosio na svojim plećima. »Još dok sam kao mali sjedio u majčinom krilu«, znao se prisjetiti Truman,

»vjerovao sam u čast i etiku i vjerovao sam da je ispravno življenje nagrada sama po sebi.«

Dobro je da je razmišljao tako, smatrajući da je ispravno življenje nagrada sama po sebi, jer u mnogim godinama koje su uslijedile, nije bilo baš mnogo drugih nagrada koje su mu slijetale u krilo.

Nakon što je završio srednju školu, Truman se okušao na poslu raznosača pošte u redakciji novina *Kansas City Star*, radio je kao blagajnik u jednoj ljekarnici, kao kontrolor vremena na željeznici Santa Fe Railroad, kao bankovni službenik i farmer. Najprije su ga odbili primiti na Vojnu Akademiju West Point, zbog lošeg vida, a onda ga je odbila — i to nekoliko puta, zapravo — ljubav njegovog života, Bess Wallace, čija ga obitelj nije smatrala dovoljno dobrim ženikom.

No on se borio dalje i pokušavao sastaviti kraj s krajem — što mu je jedva uspijevalo. I čekao je priliku da se dokaže.

Prva se prilika za to pojavila točno dvadeset i sedam godina prije no što je Truman ušao u Bijelu kuću, kada se prvi put otputio izvan granica svoje države i završio u gradu Brestu u Francuskoj kao član Američkih ekspedicijskih snaga, u svojstvu kapetana jedne artiljerijske jedinice. Popis mogućih razloga za isključenje Trumana iz služenja u Prvome svjetskom ratu podugačak je. U to je doba imao trideset i tri godine i bio je prestar za novačenje. Već je bio odslužio rok u Nacionalnoj gardi. Vid mu je bio užasno loš. Osim toga, s obzirom na to da je bio poljoprivrednik i jedini hranitelj svoje sestre i majke, nitko od njega nije očekivao da se prijavi u vojsku. No njegova se savjest protivila pomisli da bi netko drugi morao služiti umjesto njega. Pokrenut pozivom Woodrowa Wilsona ljudima da svijet učine sigurnim mjestom za demokraciju — da se trude djelovati u korist zajednice i društva — kao što su ga podučili stoici — upisao se u vojsku i otišao na ratište.

I ondje je, iznenada, taj njegov strogi kodeks osobnog ponašanja prvi put izašao na svjetlo dana ispred šire javnosti.

»Znate da je pravednost baš užasan tiranin«, napisao je Truman poslije u jednom pismu kući, govoreći o disciplini koju je morao provoditi nad svojim ljudima kada je prijestupnicima izricao stroge, ali pravedne kazne. No bio je on istovremeno i takva vrsta predvodnika koji je riskirao odlazak pred vojni sud zbog toga što je usred razbješnjelog rata svojim vojnicima omogućio dodatnu noć odmora i koji je, mnogo godina poslije, redovito posjećivao tvrtke svojih ljudi iz artiljerijske jedinice i podržavao njihovo poslovanje kako bi im na taj način pomogao.

Poslije rata, Truman je pokrenuo dućan odjećom koji je uspješno poslovao upravo toliko dugo da u njemu probudi nadu, da pomisli kako je s lošom srećom gotovo. No tvrtka se ubrzo pretvorila u još jedan njegov poslovni promašaj i ostavila ga u dugovima koje se osjećao obveznim otplatiti do kraja pa je to činio i petnaest godina poslije, kada se već naveliko bavio političkom karijerom.

Zapravo, upravo su ga ti dugovi naveli da se počne baviti politikom. »Moram jesti«, rekao je kada se sa šeširom u rukama pojavio ispred jednog prijatelja iz vojske, Jima Pendergasta, koji je bio nećak svemoćnog političkog šefa Kansas Cityja. Tom Pendergast, koji je kontrolirao sve urede državne administracije, bio je voljan blagonaklono se ponašati prema prijatelju svog voljenog nećaka pa je Trumanu dopustio da se 1922. natječe za poziciju vrhovnog suca okruga Jackson.

Da ste poželjeli napisati pozadinsku priču za nekog korumpiranog političara, pravi Trumanov život dirnuo bi u srce i najciničniju publiku. On je jednostavno bio dobar čovjek. Služio je svojoj zemlji. Svjedočio je pokušajima svog oca da se bavi mjesnom politikom, kada je 1912. bio nadglednik izgradnje i održavanja cesta u Grandviewu u Missouriju, što je bila pozicija na kojoj korupcija ne samo što je bila uobičajena, nego je bila i prihvaćena i praktički dio političkog procesa. A ipak, Harryjev otac, unatoč tome što je bio bez prebijenog

novčića, odupro se iskušenju da vara svoje susjede i napuni vlastite džepove. Taj je posao Trumanova oca otjerao u grob i dvije godine kasnije on će umrijeti ostavivši obitelj u velikim dugovima — što je bila tradicija koju je Harryju, čini se, bilo suđeno nastaviti.

Tada je i tamo bankrotirani Harry, kojem je očajnički trebao posao, ušao u politiku kamo ga je uveo jedan od najkorumpiranijih i najbogatijih glavešina u državi čuvajući za njega položaj koji je obavljao Harryjev otac. To je bila Harryjeva prilika da zaradi nešto love! Da pokaže svojoj supruzi da je nešto naročito. Da se izbori za svoje mjesto pod suncem.

No umjesto toga, dokazao je da je, Pendergastovim riječima opisano, »najantiprotivnija tvrdoglava mula na ovom svijetu!« Odlučan izgraditi zgradu suda u svom okrugu, Truman je na četiri kotača prešao na tisuće kilometara o vlastitom trošku kako bi za taj posao okupio graditelje i arhitekta. Kada je izgradnja započela svakog je dana dolazio na gradilište i nadgledao, odbijajući dopustiti krađu ili loše i površno obavljanje posla. »Naučili su me da je trošenje javnog novca posizanje u ušteđevinu svih građana«, objasnio je, »i po tom pitanju nikada nisam promijenio stav. Nitko nikada nije od mene primio ikakav javni novac ako za njega nije ispostavio pošteno odrađene usluge.« Građevinski poduzetnici koje je Trumanu slala politička mašina bili su šokirani kada je želio vidjeti njihove ponude — i kada su vidjeli da ne favorizira mjesne poduzetnike na račun boljih, učinkovitijih ponuđača izvan države. *Sa mnogom ćete sklopiti ugovor*, rekao je, *kada mi date najpovoljniju ponudu*. Kasnije je procijenio da je u vrijeme kada je on bio na čelu tog ureda mogao, da je želio, ukrasti čak *milijun i pol* dolara.

Umjesto toga, uštedio im je višestruko veći iznos.

»Tridesetog travnja 1929. godine, nakon što je Harry uložio malo više od šest milijuna dolara u ugovore za izgradnju cesta«, napisao je poslije njegov biograf David McCullough, »sud je presudio u Trumanovoj odsutnosti u korist tužitelja

i odredio da Harry mora platiti dugove za svoj stari dućan odjećom u iznosu od 8.944,78 dolara. U međuvremenu, njegova je majka morala podignuti drugu hipoteku na njihovu farmu. No kada je zbog izgradnje jedne od cesta njegovoj majci trebalo biti oduzeto četiri i pol hektara zemlje, osjetio je da joj mora uskratiti uobičajenu novčanu nadoknadu koja bi joj se isplatila iz blagajne okruga, zbog principa, s obzirom na dužnost koju je obnašao, kako ne bi došlo do ›sukoba interesa‹.

»Čini se da su se u okrugu Jackson obogatili svi osim mene«, napisao je poslije Truman svojoj supruzi Bess. »Drago mi je što mogu mirno spavati, iako je za tebe i Margie teško što sam tako prokleta siromašan.« Poslije je svojoj kćeri priznao da je u financijskom smislu bio pravi promašaj, no rekao je ponosno da joj je pokušao ostaviti »nešto (kako bi rekao gospodin Shakespeare) što joj nitko nikada neće moći ukrasti — časnu reputaciju, i neokaljano ime.«

Dogodilo se da je upravo ta frustrirajuća i uporna skrupuloznost i pedanterija naposljetku pogurnula Trumanovu karijeru i podignula je s lokalne razine te ga »šutnula uvis«, da tako kažemo, na ispražnjeno mjesto u Senatu Missourija. Naravno da nije štetilo što je imao čovjeka u Washingtonu, no uglavnom je Pendergast, za kojeg se znalo da nikada nije od Trumana zatražio učiniti išta neetično, želio na tome poslu, bliže kući, nekoga tipičnijeg — *odgovornijeg*.

Naravno, ljudi u Washingtonu nisu to tako gledali. Kolege koji Trumana nisu ignorirali i smatrali ga seljačinom govorili su o njemu kao o »Pendergastovu senatoru«, pretpostavljajući da je kupljen i plaćen. Truman se samo mogao vratiti Marku Aureliju, naročito odjeljku koji je označio riječima: »*Istina! Istina! Istina!*«

Kada o tebi netko izgovori nešto uvredljivo, pronikni u njegovu sirotu dušu i pogledaj kakva je osoba taj čovjek. Otkrit ćeš kako se ne moraš truditi da bi taj čovjek imao dobro mišljenje o tebi. No moraš se lijepo ponašati prema njemu, jer on je po samoj svojoj prirodi tvoj prijatelj.

Truman je kao senator svoje dužnosti obavljao savjesno i s mnogo truda, no djelovao je u sjeni i na javnost nije ostavio naročit utisak sve do 1941. godine, kada je njegov potkomitet za ratnu mobilizaciju počeo istraživati ugovore sklopljene u doba rata. Odjednom mu je njegovo iskustvo s iskušenjima i korupcijom na razini općinskih i gradskih vlastodržaca dobro došlo — znao je kako sustav funkcionira, i gdje će biti »zakopani leševi«. S obzirom na to da je promatrao licemjernu pomnost kojom su političari i novinari provjeravali tokove novca New Deal-a i svrhe u koje se koristi, a koji je bio namijenjen očajno siromašnima, Truman nije bio raspoložen »tolerirati« razbacivanje novcem koji su iste te skupine bile voljne prihvatiti kada je riječ bila o ugovorima koji su se sklapali pod okriljem ministarstva obrane.

Ono što je postalo poznato kao »Trumanov komitet« namljat će noseve, sudeći prema članku časopisa *Time* iz 1943. godine, »članovima kabineta, glavešinama ratnih agencija, generalima, admiralima, velikim poslovnjacima, malim poslovnjacima i sindikalnim vođama, natjeravši ih da se zacrvene.« Na kraju će takvim svojim ponašanjem američkim poreznim obveznicima uštedjeti oko 15 milijardi dolara i korumpirane državne dužnosnike, uključujući i dva brigadira generala, poslati u zatvor.

»Nadam se da ću si napraviti dobru reputaciju kao senator«, napisao je bio Truman svojoj supruzi, »no ako poživim dovoljno dugo u usporedbi s time novčani će se uspjeh doimati kao švicarski sir. No morat ćeš pretrpjeti mnogo toga jer ne namjeravam prodavati politički utjecaj i savršeno sam voljan podnijeti sva predbacivanja i kletve, ako ću biti u pravu.«⁷

Danas se možda sve to čini prilično nevažnim, s obzirom na postojeće zakone o financiranju političkih kampanja i druge

⁷ U međuvremenu, usred Trumanove kampanje 1940. godine, farma njegove majke prodana je na dražbi, na stubama ispred zgrade suda. (Napomena autora)

oblike mjera kojima se političare prisiljava da se ponašaju u skladu sa zakonima. Zbog činjenice da korupciju danas svi smatraju pogrešnim i sramotnim načinom djelovanja, lako je previdjeti koliko je Trumanov način političkog ponašanja u to doba bio nevjerojatno pošten i koliko je u tome bio usamljen slučaj — jer jedna je stvar pokušati ruke održati čistima, a sasvim druga i uspjati u tome, kada politički djelujete usred svuda prisutnog lopovluka.

Možda ne uvidate koliko je važno da predsjednik ustraje na tome da frankira osobna pisma koja poštom šalje svojoj sestri — »Jer ta su pisma osobne naravi. Nisu dio službene korespondencije.« No upravo u tome je stvar. Ili ste osoba koja na takvim stvarima povlači etičku granicu, ili niste. Ili poštujuete kodeks poštenog ponašanja, ili ga ne poštujuete.

Je li to poštenje i dobra volja koju je potaknulo uvjerilo FDR-a⁸ da odabere Trumana kao kandidata za svog potpredsjednika? Ili ga je FDR odabrao zato što mu taj čovjek nije predstavljao preveliku prijetnju? Znamo samo to da je u travnju 1945. godine FDR, za vrijeme odmora u Warm Springsu u Georgiji, podlegao moždanom udaru i odjednom je jedan sasvim običan čovjek postao predsjednik.

Iako do tog trenutka ni privlačnost novca ni iskušena koja sa sobom donosi slava nisu načele njegov karakter, čovjeku bi se moglo oprostiti kada bi pretpostavio da će to možda ipak uspjati postići posvemašnja moć. No ni to nije utjecalo na Trumanovu samodisciplinu. Prije no što je zasjeo u predsjednički ured, Truman je bio vrlo točna i pedantna osoba. To je u njega usađeno još od školskih dana, kada se od učenika očekivalo, sudeći prema knjižici s pravilima ponašanja, »da budu točni, da na nastavu dolaze na vrijeme i svakog dana, da budu poslušni duhom, organizirani i uredni djelom; odgovorni i savjesni pri učenju, ljubazni i puni poštovanja u odnošenju prema drugima.« A sada kada je postao predsjednik, iako bi

---

⁸ Franklina Delanoa Roosevelta, jednog od predsjednika SAD-a. (*Nap. prev.*)

svi i sve njega čekalo bez ikakvih pritužbi, za njega je ostalo nezamislivo da bi mogao nekada i nekamo zakasniti. »Kada bi otišao na ručak«, objasnio je jedan od njegovih službenika, »ako je rekao da će se vratiti u četrnaest sati, tada se i vratio, i to bez ikakve iznimke; ne u četrnaest sati i pet minuta, ne u trinaest sati i petnaest minuta, nego točno u četrnaest sati.«

Na radnom stolu Resolute u Ovalnom uredu nalazila su se četiri stolna sata, još dva su postojala u samoj prostoriji, a jedan je bio na njegovom zapešću. Čak je i njegov hod uvijek bio isti, što mu je usađeno obukom u vojsci — i u skladu s vremenom — uvijek je prevaljivao 120 koraka u minuti. Hotelski službenici i novinari mogli su poravnati svoje satove po Trumanovoj dnevnoj rutini. »O, iz dizala će izaći u 7:29«, rekli bi kad god bi Truman posjetio New York.

A tako je i bilo! Uvijek i bez iznimke!

Nedugo nakon što je stupio na dužnost predsjednika, Truman je s Harryjem Hopkinsom, jednim od Rooseveltovih pomoćnika i povjerenika koji je najduže proveo u njegovoj službi, obavio nešto što je smatrao uobičajenim razgovorom, nakon što ga je poslao na jednu hitnu misiju u Rusiju. »Iznimno vam dugujem zbog onog što ste učinili«, rekao mu je Truman, »i želim vam zahvaliti na tome.« Hopkins je ostao zaprepašten i nakon što je napustio njegov ured rekao je svojoj tajnici za odnose s javnošću: »Znate, upravo mi se dogodilo nešto što nikada prije u životu nisam doživio... Predsjednik je meni upravo rekao ›hvala vam‹.«

Truman je bio takva vrsta čovjeka koji je, kada je kći jednog člana kabineta bila na operaciji dok je njezin otac bio u inozemstvu po državnom poslu nazvao tog svog izaslanika iz bolnice i obavijestio oca o stanju njegove kćeri; bio je on čovjek koji je, nakon malo žešće razmjene mišljenja s jednim studentom u Kaliforniji, zamolio mladića da mu piše i zamolio dekana da ga obavještava o ocjenama dotičnog mladića; koji je, usred akcije pružanja pomoći Berlinu tzv. zračnim mostom,

poslao iz Bijele kuće izraze sućuti jednom veteranu iz svoje artiljerijske jedinice kada mu je u prometnoj nesreći smrtno stradalo dijete; i koji je, naposljetku, predsjedniku Hooveru natjerao suze na oči pozvavši ga natrag u Bijelu kuću nakon dvanaest godina izgnanstva.⁹ No javnost je prvi uvid u Trumanovu privrženost i empatiju dobila samo šest dana nakon što je Harry prisegnuo za predsjednika, kada je otišao na sprovod Toma Pendergasta, persone non grate, nakon što je Tom odslužio zatvorsku kaznu i pao u nemilost. »Kakav to čovjek ne bi otišao na sprovod svom prijatelju, samo zato što će ga poslije kritizirati zbog tog čina?« upitao je Truman.

Morate biti posebna osoba da uopće imate snage, volje i živaca mariti za druge ljude u vrijeme koje je, izvan svake sumnje, bilo najstresnije razdoblje vašeg života i vjerojatno jedno od najstresnijih razdoblja za doslovno sve žive ljude u tom trenutku. Unutar trideset dana Sovjeti su se umiješali u situaciju u Poljskoj te se upustili u rat protiv Japana dok su se osnivali Ujedinjeni narodi kako bi spriječili buduće svjetske ratove i kada je na put krenula prva pošiljka urana da je se uporabi u vojne svrhe.

»On je nevjerojatno odlučan čovjek«, rekao je Winston Churchill za Trumana nedugo nakon što ga je upoznao. »Uopće ne mari za to bi li trebao hodati kao po jajima, on jednostavno zakorači i nogom čvrsto stane na tlo.« Što je bilo i dobro, jer će se u sljedećih nekoliko mjeseci dogoditi ekonomski kolaps Europe, propast Berlinskog zračnog mosta i u primjenu će ući Trumanova doktrina.

Naravno, jedna od Trumanovih odluka u to doba rezultirala je s najupečatljivijim posljedicama: bacanje atomske bombe na Hirošimu i Nagasaki. Rasprave o toj odluci bjesne danas kao što su bjesnile i neposredno nakon tog čina, no

⁹ Hooveru je dodijelio ulogu isporuke hrane i svih potrepiština i zaliha u Europu, što je zapravo i bila Hooverova specijalnost nakon Prvog svjetskog rata i u vrijeme Velike poplave 1927. godine. (Napomena autora)

previđamo činjenicu koliko se o njoj malo raspravljalo prije samog njegovog izvršenja. Tek nekoliko mjeseci prije prvih eksplozija nuklearnog doba, Truman nije ni znao da takva bomba postoji! Bio je to vojni projekt i primarno vojna odluka, pri čemu je jedan general poslije Trumana opisao kao »dječačica na toboganu koji prije spuštanja po njemu nije imao priliku reći da pristaje na to. Mogao je samo reći ne.« Naravno, situacija je bila malo složenija od toga, kao što je i sam Truman zabilježio prilikom prvog dana izvođenja testiranja, zamišljeno i tužno govoreći o tome kako živimo u svijetu u kojem »su strojevi za nekoliko stoljeća ispred morala tog trenutka« i nadajući se budućnosti u kojoj takve stvari neće postojati.

No u tom trenutku on se borio s neumoljivim i gotovo nepojmljivo zlim neprijateljem. Tridesetog srpnja 1945. godine USS *Indianapolis*, ratnu krstaricu koja je samo četiri dana prije na otok Tinian isporučila materijale za sklapanje prve atomske bombe, potopila je japanska podmornica. Poginulo je više od tisuću vojnika od kojih su mnoge pojeli morski psi dok su plutali oceanom.

Znamo kako je Truman odlučio da neće reći »ne« — vjerujući do kraja svog života da je to bio ispravan potez, kako je njegova dužnost, kao predsjednika kojeg su na tu funkciju izabrali milijuni majki i očeva, da prije svega zaštititi živote Amerikanca. Pa ipak, nakon užasnog uništenja koje se dogodilo šestog i devetog kolovoza 1945. godine, implikacije te odluke dovele su do konačnog popuštanja i odustajanja od korištenja atomske energije u vojne svrhe. Iako je uništenje dvjesto tisuća Japanaca tragedija koja će zauvijek ostati urezana u ljudsku povijest, jedan od presudno važnih ishoda tih događaja bio je posljedični Trumanov stav o tome da se takva užasna moć ni pod kojim uvjetima ne smije ostaviti u rukama vojnih dužnosnika. Kročeci odlučno po tom osjetljivom teritoriju, nametnuo je civilnu kontrolu nad nuklearnim oružjem, kontrolu koja je, srećom, i danas u rukama civila i koje se za sada još nije uporabilo.

Danas se gotovo čini klišejem kada pripovijedajući o sjajnim državicima i vođama ističemo kako je Truman na svom radnom stolu u Bijeloj kući dao izraditi mali natpis koji je glasio: »Odgovornost je moja i samo moja«. No to je istina koja je izvrsno sažela njegov pristup — da nije dovoljno samo donijeti tešku odluku, nego da treba i preuzeti odgovornost za nju. No manje je poznat jedan još ilustrativniji natpis, kojeg bi se danas moglo pridržavati mnogo više vođa. »Uvijek čini dobro!« glasio je, a to je citat Marka Twaina. »To će zadovoljiti neke ljude, a ostale zaprepastiti.«

Je li korištenje nuklearnog oružja bilo dobro? O tome se raspravlja i danas. No, s druge strane, nitko u pitanje nije dovodio Marshallov plan. Kada se u svibnju 1945. godine Njemačka predala, to teško da je bio kraj problema u Europi. Velika Britanija i ostatak Europe bili su poharani ratom koji je trajao šest punih godina. Raseljeno je oko četrdeset milijuna ljudi. Cijeli jedan naraštaj djece ostao je bez roditelja. Po cijelom kontinentu ljudi su ostali bez posla, grijanja ili hrane. Iako je rat izazvao humanitarnu katastrofu u kojoj su poginuli milijuni ljudi, ono što je uslijedilo poslije njega bila je patnja gotovo nepojmljivih razmjera.

Odlučan da nešto učini po tom pitanju, Truman i njegovi savjetnici dali su se na ekonomsko spašavanje cijele zapadne hemisfere. U Kongresu je izjavio da će trebati petnaest ili šesnaest *milijardi* dolara koje namjerava nepovratno podijeliti. Kada se Sam Rayburn, predsjednik Zastupničkog doma Sjedinjenih Američkih Država, tome ogorčeno usprotivio, Truman ga je podsjetio da je to gotovo točan iznos novca koji je Trumanova komisija uštedjela SAD-u nekoliko godina ranije. »Sada nam treba taj novac«, rekao mu je, »i njime možemo spasiti svijet.«

Ako je taj plan bio isključivo Trumanovo djelo, zašto nije dobio ime po njemu? Jedan je razlog političko oštroumlje. Drugi — skromnost ljudi s američkog Srednjeg zapada.

»Generale, želim da se taj plan provede i u povijesti zabilježi pod vašim imenom«, rekao je Truman generalu Georgeu Marshallu, naširoko poznatom i popularnom arhitektu savezničkih ratnih napora kod kuće, kojeg je upoznao još za vrijeme svoje službe u Prvome svjetskom ratu. »I nemojte se protiviti tome. Ja sam odluku donio i upamtite da sam vaš pretpostavljeni.« I tako je ono što će povjesničar Arthur Toynbee nazvati »izvanrednim i uzornim postignućem našeg doba« — darovanje milijardi dolara ratom poharanim narodima, a u nekim slučajevima i bivšim neprijateljima — bilo okrunjeno jednostavnim činom skromnosti, prepuštanjem zasluga nekome drugome.

Postoji mnoštvo vođa velikog osobnog integriteta čiji su rezultati po pitanju ljudskih prava bili užasno loši. Tragična ironija obaju američkih križarskih vojni — one u Europi i na Pacifiku — borbe protiv fašizma i genocida i za demokraciju i vladavinu zakona — leži u načinu na koji se Amerika po tom pitanju na domaćem terenu pokazala vrlo nesavršenom. Truman je odrastao u bivšoj robovlasničkoj državi koju je samo jedan novi naraštaj dijelio od držanja robova pa je čak i u svojoj odrasloj dobi zadržao mnogo od svoje neprihvatljive rasne prtljage koju sa sobom nose ljudi odgojeni na takav način. Njegove bake i djedovi kako s očeve tako i s majčine strane posjedovali su robove. Njegovi su se roditelji dovoljno sjećali Građanskog rata — ili su ga bili pamtili na dovoljno pogrešan način — kako bi Trumanova vlastita majka odbila spavati u spavaćoj sobi kojom se služio Lincoln, kada je došla u posjet svom sinu u Bijelu kuću.

I tako imate čovjeka kojeg su odgojili rasisti da bude rasist, koji je čak razmišljao o tome da se 1922. godine pridruži Ku Klux Klanu, kao da je to samo još jedan od društvenih klubova čiji je bio član, i koji se potom pretvorio u čovjeka koji je 1948. godine proveo rasnu desegregaciju američkih vojnih snaga (što je bila jedna od rijetkih odluka koje je predsjednik države mogao donijeti sam, neovisno o

tome što misle svi ostali). Zatim je isti taj čovjek zabranio diskriminaciju u cijeloj saveznoj vladi, otvorivši u jednom potezu na tisuće radnih mjesta za Amerikance, neovisno o njihovoj rasi, religijskoj ili nacionalnoj pripadnosti. Truman je bio taj koji je 1948. godine u državi Teksas organizirao prvi integrirani politički skup i zatim postao prvi predsjednik koji se obratio NAACP-u¹⁰, održavši govor na stubama Lincolnovog memorijalnog centra. No godinama prije toga, u Sedaliji, u Missouriju, Truman se suočio s vlastitim susjedima i rođacima i natjerao ih da s njime porazgovaraju o temi rasne pripadnosti. »Ja vjerujem u bratstvo svih ljudi«, rekao im je, »ne samo u bratstvo bijelaca, već u bratstvo svih ljudi i u njihovu jednakost pred zakonom. Ja vjerujem u Ustav i u Deklaraciju o neovisnosti. Ako crncima damo prava koja im po zakonu pripadaju, samo djelujemo u skladu s vlastitim idealima istinske demokracije.«

Mogao je on učiniti i više — svi smo to mogli — no ono što jest učinio njegovi su savjetnici nazvali »političkim samoubojstvom«. Godine 1948. postalo mu je jasno što su time željeli reći kada su zbog njegovih politika u vezi građanskih prava mnoge južnjačke države otišle s Demokratske nacionalne konvencije u Philadelphiji. Izgubio je nešto političke potpore, priznat će poslije, no hrabro je na to odgovorio: »Uvijek možete i bez potpore takvih ljudi.«

Zašto se upustio u to? Naravno, zato što je vjerovao u Ustav i Deklaraciju o neovisnosti. U svom govoru ispred Lincolnovog memorijalnog centra nagovijestio je riječi koje će Martin Luther King mlađi izustiti šesnaestak godina kasnije, kada je u svom govoru opisivao svoj san, rekavši: »Kada kažem svi Amerikanci, doista i mislim na *sve* Amerikance.« No na to

---

¹⁰ Nacionalno udruženje za napredak obojenih (eng.: National Association of the Advancement of Colored People) — najstarija organizacija za promicanje građanskih prava u SAD-u, a koja uglavnom okuplja pripadnike afroameričke zajednice i bori se za njihova prava. (*Nap. prev.*)

ga je najviše potaknuo stravičan linč crnog ratnog veterana iz Drugoga svjetskog rata koji se dogodio u Monroeu u Georgiji i koji su eksplicitno potaknuli mjesni političari. Iznimna okrutnost i nasilje tog čina lišili su Trumana i posljednjih ostataka njegovih iluzija iz djetinjstva. Taj je čin uvrijedio njegov osjećaj pristojnosti i temeljne ljudskosti. »Moj Bože!« uzviknuo je kada su mu rekli na kakav je način narednika Isaaca Woodarda mlađeg, odjevenog u vojnu odoru, u Južnoj Karolini iz autobusa izvukao i namjerno oslijepio mjesni šef policije. »Nisam imao pojma da je situacija tako užasna«, rekao je. »Moramo nešto učiniti!«

I on je bome nešto i učinio.

Predsjednička komisija za građanska prava koju je osnovao nedugo poslije značajno će promijeniti način izvršavanja pravde i provođenja zakona u Americi, započevši preobrazbu koja ne samo što se predugo odgađala, nego čiju je potrebu provođenja zanemarivao i sam Truman. »Tih je godina«, primijetiti će kasnije savjetnik Bijele kuće, »predivnu, predivnu stvar predstavljala Trumanova sposobnost osobnog rasta.«

Godine 1950. Truman je čuo da je narednik John Rice imao problema pokopati svog sina na *ijednom* groblju u Sioux Cityju u Iowi. Rice, ratni junak s Pacifika, ubijen je u borbi u Koreji, nedugo nakon slijetanja u Incheonu. Slučajno je bio i američki starosjedilac čije je izvorno indijansko ime bilo Onaj koji hoda ispod plavog neba. Truman, zgrožen tom nepravdom, pronašao je način kako omogućiti da se Ricea pokopa na Arlingtonu¹¹, s punim vojnim počastima, a po njegovu je obitelj, kako bi mogla prisustvovati sprovodu, bio poslao zrakoplov. »Predsjednik smatra da se nacionalno uvažavanje i zahvalnost zbog domoljubne žrtve ne bi trebalo ograničavati na temelju rase, boje kože ili vjere«, glasilo je službeno priopćenje.

¹¹ Nacionalno groblje Arlington u Arlingtonu, u saveznoj državi Virginiji u SAD-u – vojno groblje na kojem se pokapaju poginuli ili umrli američki vojnici. Uspostavljeno je za vrijeme Američkog građanskog rata 1864. godine, na posjedu konfederalnog generala Roberta E. Leeja. (*Nap. prev.*)

U Harryju Trumanu nije bilo baš previše toga po čemu bi ga se moglo usporediti s Franklinom Rooseveltom ili Abrahamom Lincolnom. Nije održao mnogo upečatljivih govora; nitko ga nije smatrao velikanom povijesti. Bio je nizak. Nije bio pristao. Nije zračio otmjenošću, moći ili društvenom uglađenošću. Njegove odluke nisu bile proizvod neke dosljedne, smislene ideologije. Manje su bile utemeljene u nekoj velikoj viziji budućnosti, a više u nečemu mnogo jednostavnijem i pristupačnijem — i u nečem mnogo humanijem. U načinu ponašanja prema drugima koji nam nalaže vlastita savjest i samopoštovanje.

Truman nije bio savršen i, kao i svi ljudi, bio je proizvod svog vremena — frustrirajuće se držao predrasuda i određenih konvencija mnogo duže no što je trebao. No ipak, trebalo bi nas nadahnuti to što je batler u Bijeloj kući, Alonzo Fields, crnac koji je tijekom dvaju desetljeća služio četirima predsjednicima, rekao kako je Truman bio jedina osoba na položaju moći koju je upoznao, a da se potrudila *pronaći volje i vremena da ga razumije kao osobu*.

Koliko je političara pošteno? Koliki su među njima ljubazni i pristojni prema drugima? Koliki među njima žive u skladu s moralnim i etičkim kodeksom? Koliko ljudi na ovom svijetu potrebe drugih ljudi pretpostavlja vlastitima? »Uvijek ispočetka čitam da je on jedan sasvim običan čovjek«, znao je reći Dean Acheson, Trumanov plavokrvni državni tajnik obrazovan na jednom od fakulteta iz skupine Ivy League¹². »Što god to značilo... ja ga smatram jednim od najizvanrednijih ljudskih bića koje je ikada živjelo.«

¹² Hrv. »Liga bršljana« — sportsko i društveno udruženje osam prestižnih privatnih američkih sveučilišta sa sjeveroistoka SAD-a. Budući da je riječ o najpoznatijim i najelitnijim sveučilištima u cijelom SAD-u, izraz Ivy League u američkom engleskom jeziku označava akademski prestiž, visoko obrazovanje i društveni elitizam. To je udruženje sastavljeno od Sveučilišta Brown (Providence, Rhode Island), Dartmouth (Hanover, New Hampshire), Columbia (New York City, New York), Cornell (Ithaca, New York), Harvard (Cambridge, Massachusetts), Pennsylvania University (Philadelphia, Pennsylvania), Princeton (Princeton, New Jersey) i Yale (New Haven, Connecticut). (*Nap. prev.*)

To možda više od svega ostalog dokazuje način na koji se Truman ponašao nakon što je prestao biti predsjednikom SAD-a. Odlučivši da se neće natjecati i za treći predsjednički mandat (što je bio pre bedan koji je poništio Roosevelt), Truman se suočio sa stvarnošću predavanja ureda Dwightu D. Eisenhoweru, muškarcu kojem se odavna divio, no kojeg je promatrao kako se pretvara u prilično nezahvalnog političkog protivnika.¹³

Nakon žestoke i ogorčene predsjedničke kampanje, za vrijeme koje su jedan drugog napadali na osobnoj razini, dan inauguracije bio je bremenit napetošću. Eisenhower je vrlo nadmoćno pobijedio, no nije se osjećao naročito raspoložen za dobrohotno i velikodušno ponašanje prema svom poraženom protivniku. Bahato se oglušio na Trumanov susretljiv poziv na kavu u Bijeloj kući, pokušavajući natjerati Trumana da dođe po njega u hotel u kojem je odsjeo. Tek uz mnogo otpora Eisenhower je pristao sastati se s trenutačnim predsjednikom — kao što su nalagale društvene norme i tradicija — samo kako bi čekao u autu prisilivši tako Trumana da dođe k njemu, što je Truman i učinio bez imalo oklijevanja.

Ondje, na stubama Capitola, Eisenhower se šokirao kada je među prisutnima ugledao svog sina, koji je tada služio vojsku na drugoj strani svijeta. »Pitam se tko je odgovoran za to što je mojem sinu Johnu naređeno da iz Koreje dođe u Washington?« zahtijevao je znati Eisenhower. »Pitam se tko se to trudi osramotiti me?« Truman, koji je u tajnosti isplanirao to uviđavno iznenađenje svom tadašnjem suparniku, mogao je samo odgovoriti: »Predsjednik SAD-a naredio je vašem sinu da svjedoči polaganju predsjedničke zakletve svog oca. Ako smatrate da vas je netko tom naredbom pokušao osramotiti, onda punu odgovornost za to preuzima predsjednik SAD-a.« Nekoliko dana poslije, Eisenhower je Trumanu poslao pismo u kojem se zahvalio što je »bio

¹³ Truman je osobno uništio dokaze o tome da je Eisenhower tijekom rata varao svoju suprugu, smatrajući da se to nikoga ne tiče i, prema nekim povijesnim materijalima, izjavio je da se neće ponovno natjecati za funkciju predsjednika SAD-a, ako Eisenhower želi taj položaj. (Napomena autora)

toliko dobar da naredi mojem sinu da dođe kući iz Koreje... i još više što nije dopustio ni njemu ni meni da shvatimo tko je za to zaslužan.« I zatim je na Trumanovu uvidavnost odgovorio tako što narednih šest godina nije s njim progovorio ni riječ.

Nakon što je napustio Washington, pri čemu se automobil u kojem se vozio prvi put nakon gotovo jednog desetljeća zaustavljao na crvenome, Truman se vratio u Independence u Missouriju. Novinari će ga kasnije upitati što je učinio toga prvog dana nakon što je napustio predsjednički ured. *Odnio sam kofere na tavan*, odgovorio je i bez problema se vratio životu kakvim je živio prije predsjednikovanja — to jest, životu obične normalne osobe. Nedugo poslije, uočili su ga bili pored jedne autoceste, kada je izašao iz svog auta da jednom farmeru pomogne potjerati njegove svinje s ceste.

Trumana su, kao i mnoge bivše predsjednike, opsjedali unosnim ponudama — da obavlja poslove koji zapravo nemaju nikakvog smisla ni svrhe, a koji bi ga napokon učinili zbrinutim za cijeli život i bogatim. Sve je te ponude on odbio. »Radije bih umro u ubožnici nego da prihvatim nešto takvo«, rekao je. Zemlja se bila prepala da bi se to zapravo i moglo dogoditi, što bi osramotilo cijelu naciju, pa je prvi put u povijesti ustanovila institut predsjedničke mirovine.

Dok je još bio predsjednik, Truman je nekoliko puta izjavio, dijeleći kongresne Medalje časti, da bi radije i sam dobio takvu medalju nego da bude predsjednik SAD-a. No u svojoj osamdeset i sedmoj, Truman je preventivno odbio nagradu Kongresa. »Ne smatram da sam učinio išta čime bih zaslužio bilo kakvu nagradu, onu Kongresa ili bilo koju drugu«, napisao je. »To ne znači da ne cijenim ono što ste učinili vi i ostali, jer doista cijenim ljubazne riječi koje ste mi uputili i ponudu da mi dodijelite tu nagradu.«

Medalja časti dodjeljuje se za junaštvo iskazano u bitci, smatrao je, i pravilo se zbog njega ne smije prilagođavati. Čak i ako je riječ o nečemu što on želi više od svega.

Takav je Truman bio čovjek.

To je primjer koji moramo slijediti.

Čak i ako se vrlo malo ljudi slaže s nama po tom pitanju. Čak i ako smo takvu nagradu zaslužili.

Moramo razumjeti jednu stvar: pravedno postupanje nije nešto što zahtijevamo od ostalih, već je to nešto što zahtijevamo, i što trebamo zahtijevati, od sebe samih. Nije to nešto o čemu ćemo govoriti, to je način života. I ne mora to uvijek biti neka apstraktna, kozmička stvar. Može biti i praktična, dostupna i osobna. Doista, postoji li bolji početak od toga?

Pravednost se može ogledati...

... u standardima kojih se pridržavamo

... u načinu na koji se ponašamo prema ljudima

... u obećanjima koja smo održali

... u integritetu koji unosimo u svoje riječi

... u odanosti i velikodušnosti kojom se ponašamo prema svojim prijateljima

... u prilikama koje smo prihvatili i iskoristili
(ili odbili prihvatiti i iskoristiti)

... u stvarima do kojih nam je stalo

... u boljitku koji svojim ponašanjem donosimo drugima.

Takvo ponašanje neće uvijek naići na odobravanje. Neće uvijek biti prihvaćeno i cijenjeno. Truman je Ured predsjednika napustio kao jedan od najnepopularnijih predsjednika u povijesti, kakvi već jesu vođe koji donose teške, ali neophodne odluke. No takvi potezi stare dostojanstveno i lijepo, kao što već jest običaj s etičnim i časnim potezima.

Jednostavno neprestano povlačimo ispravne poteze i ti nas i takvi potezi održavaju na površini... kao i cijeli svijet.

Održite obećanje

Marko Atilije Regul 256. pr. Kr. stjerao je Kartažane u kut, ali nije mu bilo suđeno. Njegovi neprijatelji, ohrabreni podrškom Spartanaca, porazili su Rimljane iznenadnim obratom u Bitci za Tunis. Samo nekoliko mjeseci nakon što je svojim protivnicima bahato nametnuo nemoguće uvjete predaje, Regul je postao ratni zarobljenik.

Pet je godina čamio u Kartagi, udaljen gotovo tisuću i sedamsto kilometara od Rima, odvojen od svoje obitelji, sveden na roba, odjeven u krpe, beznadan i bespomoćan. Činilo se da je sve izgubljeno dok, nakon još jednog obrata na bojišnici, Kartaga nije zatražila mir i poslala ga natrag u Rim da ispregovara razmjenu zarobljenika i okonča neprijateljstvo.

Oslobođen Kartage, s morskim vjetrom na licu, Regul je hitao kući. Ratni se junak vratio nakon mnogih godina odsutnosti. Vratio se iz mrtvih. Vratio se svojoj obitelji. Daleko od kandži neprijatelja.

Osim što je Regul, nakon što je objasnio uvjete Kartage, rimskom Senatu imao za ponuditi jedan savjet: odbijte njihovu ponudu. Kartaga je slaba, rekao je, u protivnome ne bi mene poslali kao polugu moći. Nastavite se boriti. *Taj se rat može dobiti.*

Zahvalni, Rimljani su poslušali njegov savjet... i Regul je opet spakirao svoje torbe. Ne da se ponovno pridruži vojsci,

nego da se vrati u Kartagu, kao zatvorenik. Njegovi su prijatelji ostali zapanjeni. Sada si na sigurnome, zašto bi se vratio? »Zakleo sam im se da ću se vratiti«, objasnio je Regul načelo časti kojim se vodio. »Neću prekršiti svoje obećanje, čak ni ono koje sam dao neprijatelju.«

On je dao svoju riječ. I to je bilo to.

A mi? Mi se pokušavamo izvući iz onog na što smo upravo pristali. Pokušavamo smisliti izgovor, iznimku zbog koje ne bismo morali održati obećanje. Jer se pred nama otvorilo nešto bolje. Nešto unosnije. Jer nam je postalo jasno koliko će teško biti održati to obećanje. Jer ne smatramo da će to izbjegavanje reći nešto o nama.

Da, istina je, održavanje riječi moglo bi vas koštati. Zaglaviti ćete obavljajući nešto što radije ne biste učinili. Morat ćete propustiti bolju priliku koja se pojavila pred vama nakon što ste već pristali napraviti nešto drugo. Držeći se obećanja koje ste dali završit ćete s nečim lošijim od tržišne cijene.

No koštat će vas i kršenje obećanja. I na kocki neće biti samo vaša reputacija. Ne samo zato što predstavljamo druge ljude, nego i zato što svaki put kada nekoga prevarimo ili prekršimo obećanje, potkopavamo povjerenje javnosti — otežavamo ljudima da vjeruju jedni drugima.

No, naravno, vrijedi i obrnuto: svaki put kada održimo svoju riječ, to je kao da smo na račun uložili malo novca, kao da smo dodali još jednu nit konopcu koji ovaj svijet drži na okupu.

Pred kraj svog života, kada mu je zdravlje bilo sve lošije, Harry Truman je morao početi otkazivati dogovorene intervjue i pojavljivanja u javnosti. »Jako mi je žao što jutros nisam mogao biti ondje«, rekao je novinaru s kojim je morao dogovoriti novi sastanak. »U redu je, gospodine predsjedniče. Bili ste bolesni.« »Znam«, rekao je Truman kojem su na oči navrle suze, »no volim izvršavati svoje obveze.«

Postoji li itko kome se divimo, a da ne pokušava izvršavati svoje obveze? Ijednoj osobi koja ne drži svoju riječ?

Držimo se onog što smo obećali sebi — jer to je disciplina.

Držimo riječ koju smo dali drugima — jer to je pravedno.

Kada netko kaže da će se držati krajnjeg roka izvršenja, da će ovo koštati ovoliko ili onoliko, da možemo smatrati kako je projekt odobren, da možemo smatrati da će se pojaviti na dogovorenome mjestu — onda bi ljudi kojima ste to obećali trebali biti u stanju ta obećanja staviti u banku, kao vaš ulog i prilog. Zapravo to i čine. Planiraju na temelju vaših obećanja, troše novac na temelju dogovora s vama, odvoje dva tjedna svog vremena na temelju vašeg obećanja da će baš oni dobiti posao. Kažu i ostalima da je sve riješeno, da će se dogoditi, da je sporazum sklopljen i siguran.

Kada kažemo da je čovjekova riječ njegova obveznica, to je dijelom i objašnjenje izraza »obveznica«. Nije to samo veza između dvoje ljudi, to je doslovno depozit. Ugovor.

Stisak bi ruke trebao biti dovoljan. Vaša bi riječ trebala biti dovoljna.

Jer ako nije, gdje smo onda? U 1960-ima, mlada pjesnikinja Diane di Prima otišla je na jednu od onih legendarnih bitničkih zabava o kojima su se snimali filmovi. Svi su bili ondje. Bilo je droga, ideja i romansi. Jack Kerouac je bio ondje, bio je i Ginsberg. A ipak, di Prima je ustala otići kući rano kako bi dadilja koja je čuvala njezinu djecu mogla otići za svojim poslom.

Nekima je od ostalih pisaca na toj zabavi to bilo smiješno, jer su vjerovali da bi život književnika trebao biti važniji od tako svakodnevnih, banalnih problema. »Ako ne zaboraviš na svoju dadilju«, rekao joj je Jack Kerouac pred svima, »nikada nećeš biti spisateljica.«

Pa ipak, di Prima je svejedno otišla. Bivati dobrim roditeljem i dobrim piscem u osnovi zahtijeva istu stvar: »istu posvemašnju disciplinu«. Morala je održati svoju riječ. Riječ koju

je zadala svom poslu, svojoj obitelji, svaki put kada je nekome nešto obećala.

Ne dopustite da vas itko uvjeri u drukčije. Nemojte dopustiti da vas itko osuđuje zbog toga.

Ne bismo se trebali pretvarati da će takvo ponašanje uvijek biti lako provesti. Živjeti u skladu s onom zakletvom – u dobru i zlu, dok nas smrt ne rastavi, o vjernosti do kraja života? To će vas staviti na kušnje. Kažete članovima svoje obitelji da nikada više nećete zaviriti u čašicu, svojim glasačima kažete da ako dođete na vlast... no sada se morate držati tih obećanja, ma što god da se u budućnosti dogodilo. Jedno je obećati prijatelju da ćete mu pomoći pri selidbi, no što je s obećanjem koje ste dali prijatelju s kojim više niste u prijateljskim odnosima? Što je kada obećate vratiti novac osobi koju zapravo ne volite? Što je s dogovorom koji se pokazao mnogo skupljim no što ste očekivali da će biti, i zbog čijeg ćete izvršavanja sada možda uznemiriti mnogo ljudi? U to bi mogli biti uključeni i odvjetnici. Možda vam i prijete. Pojavile su se mnoge neizvjesnosti. Reciprocitet bi mogao postati predmetom šale ako se cipela našla na pogrešnoj nozi.

Prirodno je iskusiti sumnju. Prirodno je očekivati da će se problem riješiti sam od sebe ili čak zamoliti za odgodu ili produžetak krajnjeg roka. Prirodno je zatražiti da zbog vas učine iznimku ili da vam sasvim progledaju kroz prste. No na kraju balade ne bi trebala postojati mogućnost izvlačenja od obećanja koje ste sami dali, svojom slobodnom voljom, od ugovora koji su svi potpisali u dobroj vjeri.

Vi ste nešto obećali, svi računaju na vas, pa onda i *izvršite* to što ste obećali napraviti. Čak i kada vam se ne čini da je ono što ste obećali učiniti baš toliko važno. Čak i kada je održati obećanje naporno, problematično ili bolno.

U svom ćemo životu zažaliti zbog mnogih stvari. No nikada nećemo zažaliti zbog toga što smo osoba koja drži svoju riječ.

Koja svojim djelima opravdava ono što je u obliku obećanja izašlo iz njezinih usta.

Govorite istinu

Cynthia Cooper privukla je pozornost cijelog svijeta izvijestivši ga o jednoj od najvećih knjigovodstveno-financijskih prijevара u povijesti. Daniel Ellsberg razotkrio je tajnu povijest američkog rata u Vijetnamu. Tyler Shultz pomogao je srušiti tvrtku Theranos¹⁴. Dr. Li Wenliang¹⁵ progovorio je o smrtonosnom virusu koji se pojavio u Kini, virusu čije je postojanje njegova zemlja pokušala zataškati.

Zbog toga su postali poznati kao »zviždači«, no ono što su učinili bilo je mnogo jednostavnije, temeljnije.

Izgovorili su istinu.

Nešto su vidjeli. I o tome nešto rekli.

Ernie Fitzgerald koji je razotkrio prekoračenje troškova, čekiće koji su po komadu koštali 500 dolara i aparate za kuhanje kave po 7000 dolara za komad prilikom svog rada u svojstvu civila u Pentagonu, svoj je potez ovako opisao. Nije mu bilo drago što su ga nazvali »zviždačem«, više bi volio da su o njemu govorili kao o osobi koja je jednostavno izgovorila istinu. Smatrao je da je to što je učinio bilo nešto što se od

---

¹⁴ Američka privatna korporacija koja je reklamirana kao revolucionarna tvrtka za zdravstvenu tehnologiju. (*Nap. prev.*)

¹⁵ Kineski oftamolog koji je svoje kolege upozorio na rane infekcije COVID-om 19 u Wuhanu. (*Nap. prev.*)

njega očekivalo kao od zaposlenika koji je za to bio plaćen i kao od običnog građanina. Njegova se supruga Nell složila s time. Večer prije no što je trebao svjedočiti pred Kongresom, dok su ga šefovi nagovarali da se napravi blesav, ona mu je rekla: »Mislim da ne bih mogla živjeti s čovjekom kojeg ne poštujem i da je otišao onamo i slagao, ne bih ga više poštovala.«

»Zviždanje« je agresivni oblik govorenja istine, progovaranje javnosti uz osobni ili profesionalni rizik. Postaje neophodno kada osoba otkrije laž ili prijevaru, kada je svjedočila nekom lošem djelu ili postala njegovom žrtvom, a za koje svijet ne zna. Pomislili biste da će se takva vrsta hrabrosti cijeliti, no ne bude tako. Iako ponekad na kraju, dugo nakon otkrivanja istine, počnemo cijeliti »zviždače« ili im se divimo, češće je slučaj da se u njih sumnja, da se na njih vrši pritisak, da ih se kritizira i napada.

Njihovi se motivi osporavaju. Njihovi se osobni životi stavljaju pod povećalo. Čak i uz mnoge oblike pravne zaštite za »zviždače« — koji u SAD-u datiraju još od 1778. godine — taj čin služenja javnosti nije lako provesti niti se na njega jednostavno odlučiti.

Koju je nagradu dobio Ernie Fitzgerald¹⁶ zato što je počinio takvo djelo iznošenja istine? Postao je najomraženija osoba u oružanim zračnim snagama. Tajni snimci zabilježili su Nixona kako govori svojim pomoćnicima neka se »riješe tog kurvinog sina«, a onda je naredio da ga se otpusti. To je podsjetnik na to kako je sve što izgovorimo sa svrhom iznošenja istine zapravo radikalan, pa čak i opasan čin poštenja. A možda je i jedna od najrjeđih stvari na ovom svijetu.

¹⁶ Američki inženjer (1926. — 2019.), član više izvršne službe u Zračnim snagama SAD-a i istaknuti »zviždač« američke vlade. Dok je bio zaposlen u Pentagonu otkrio je prikrivanje troškova proizvodnje i tehničke kvarove na transportnom zrakoplovu Lockheed C-5A. Optužili su ga za otkrivanje tajnih informacija i otpustili po naredbi tadašnjeg predsjednika SAD-a Richarda M. Nixona. (*Nap. prev.*)

Koliko istinski poštenih ljudi poznajete?

Ljudi koji govore istinu čak i kada to nije povoljno ili isplativo za njih? Ljudi koji jasno izražavaju svoje stavove? Ljudi koji ne okolišaju?

Možete li mirne duše sebe smjestiti u tu kategoriju?

»Hrabar čovjek će svoje poštenje izraziti tako što neće sudjelovati u lažima, neće podržavati neispravna djela!« objasniti će sovjetski disident Aleksandar Solženjicin. »Njegovo pravilo: neka takva stvar dođe na svijet, neka čak i zavlada njime, ali ne uz moju pomoć.«

Političari se hvale i pretjeruju o beznačajnim stvarima – na primjer, o broju prisutnih na nekom događaju – i naviknu ljude oko sebe na takvo izvrtnje činjenica, naviknu ih pomiriti se s vlastitom savješću. To je činio i Hitler, navodeći svoje generale da povjeruju i prihvate njegove sulude laži, mnogo prije no što je ubio ijednu osobu. U Theranosu ulagačima je i zaposlenicima te tvrtke bilo jasno kako postoji velik raskorak između stvarnosti njihovih proizvoda i marketinških priča, no govorili su sebi kako je sve to dio fame koja se stvarala oko svega što je potjecalo iz Silicijske doline. No o njima je ovisilo previše novca, pa su se pretvarali da je sve u najboljem redu.

Situacija nije uvijek toliko dramatična. Možda svoj novi proizvod predstavimo malo previše optimistično. Malo uljepšamo svoj životopis. Izbjegavamo izravno odgovoriti na neugodna pitanja, prepustimo prešućivanju da odradi težak posao. Od blagog uljepšavanja istine do prave pravcate prijevare treba prijeći određenu udaljenost, no ona nije baš toliko velika koliko možda mislimo da jest.

Nismo željeli izgubiti pristup. Stvarno nam je trebala njihova podrška. Drugi ljudi to čine na mnogo gori način! Odabrali smo ne vidjeti... kako ne bismo morali išta reći ili učiniti. *Učinio sam to u dobru svrhu.*

Uvijek imamo svoje razloge.

Postoji jedna stara pripovijetka o caru koji nije na sebi imao odjeću i ulizicama koje mu to nisu željele reći. U stvarnom životu car Hadrijan vladao je na dvoru punom takvih ljudi. Zato je i uočio toliko potencijala u mladiću po imenu Marko Aurelije kojeg je od najmlađih dana privlačila filozofija i koji je, čini se, uvijek govorio ono što misli, čak i moćnicima. Hadrijan mu je dao nadimak Verisimus, što je značilo »najiskreniji«.

Marko Aurelije, koji je poslije i sam postao car, prezirao je ljude koji nisu bili pošteni. Naročito su mu bili odvratni ljudi koji bi rečenicu počinjali riječima da će biti sasvim iskreni prema njemu implicirajući time, kao što svi obično činimo, da većinom nismo takvi. Iskrenost ne bi trebala imati uvod. Iskrena osoba trebala bi biti nalik smrdljivom jarcu u prostoriji, rekao bi Marko — *jednostavno znaš kada je prisutna*.

Poštena osoba drži svoju riječ. Ne skriva se iza žargona. Ne okoliša. Ako će doći do odgode ili problema, reći će vam to. Ako je nešto brine, izgovorit će naglas razloge svojoj zabrinutosti — neće poslije kimati glavom i reći vam »jesam li ti rekla«. Neće se zavaravati priželjkivanjima niti će se truditi reći vam ono što želite čuti kako bi ostala u vašoj milosti. Prihvaća da joj, kao Kasandri ili glasnicima u *Antoniju i Kleopatri*, nećete uvijek vjerovati ili cijeniti njezinu iskrenost.

Pritom se neće ponašati kao šupak. Postoji razlika između govorenja istine i napadanja ljudi, između izražavanja svog mišljenja i zasipanja ljudi vašim samovoljnim mišljenjima o tome kako bi trebali živjeti ili izgledati ili se ponašati. «Izgovori istinu onakvu kakvu ti vidiš», podsjećao je sebe Marko Aurelije, »ali učini to na ljubazan način. Ponizno i skromno. Bez licemjerja.«

Istina sama po sebi dovoljno boli. Ne morate je izgovarati pokušavajući pritom povrijediti osobu kojoj je izgovarate.

To nas vraća »zviždačima«. Često ih optužuju da samo pokušavaju privući pozornost na sebe ili postati slavni. To je smiješno, jer gotovo uvijek najprije pokušaju pristojno i što manjem broju ljudi priopćiti što su otkrili. Iscrpe svaki interni (i neslužbeni) kanal komunikacije, i to ponekad traje i *godinama*. Svojim šefovima su pristupili s najvećim mogućim poštovanjem. Pokušali su prljavo rublje zadržati unutar četiri zida, oprati ga u tišini umjesto da ga peru pred javnošću. Tek nakon što je sve to podbacilo — nakon što je svaki njihov izraz dobre volje i postupanja u dobroj vjeri odbačen — potražili su pozornost medija ili sudova.

No na kraju, učinili su ono što su morali. Nisu se povukli, jer su znali da postupaju pravilno.

Držali su se bezvremenog savjeta koji je u drugom stoljeću n. e. pjesnik Juvenal dao rimskom političaru po imenu Poncije:

Budi dobar vojnik, dobar čuvar, nepotkupljiv sudac; ako te pozovu kao svjedoka u nekom dvojbenaom i neizvjesnom slučaju, čak i ako ti sam tiranin Falaris zapovjedi da lažeš, i dovede svog bika kako bi te prisilio na lažno svjedočenje, smatraj gadošću staviti život iznad časti i izgubiti zbog življenja razlog za postojanje.

U situacijama važnim ili nevažnim, javnim ili privatnim, prigodnim ili neprikladnim, umjesnim ili neumjesnim, bez obzira na to hoće li vas zbog toga nagraditi ili kazniti, uvijek govorite istinu. U trenucima kada svi oko vas govore laži budite bastion istine. Recite *ne uz moju pomoć*.

Govorenje istine nije samo nešto što je dobro učiniti, to je vaš posao. Kao računovode. Kao časnika. Kao recepcionistice. Kao supruga ili supruge.

Kao ljudskog bića.